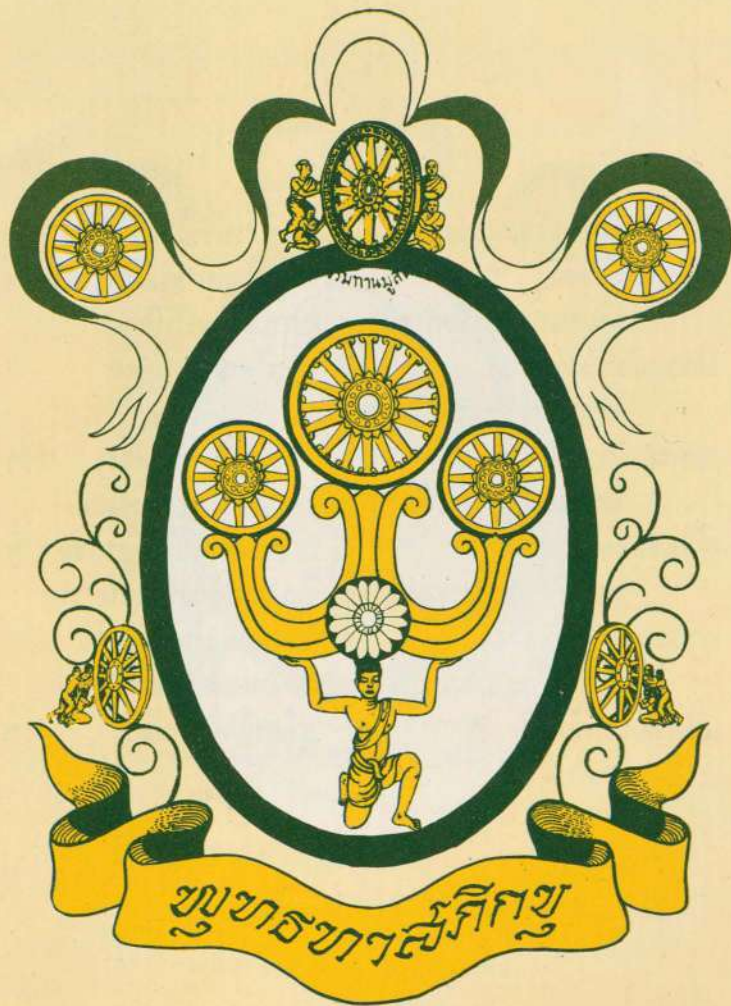

BIΔ-P.2.3.1/3-31

กระแสนแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๓๑]

อุทิศนา

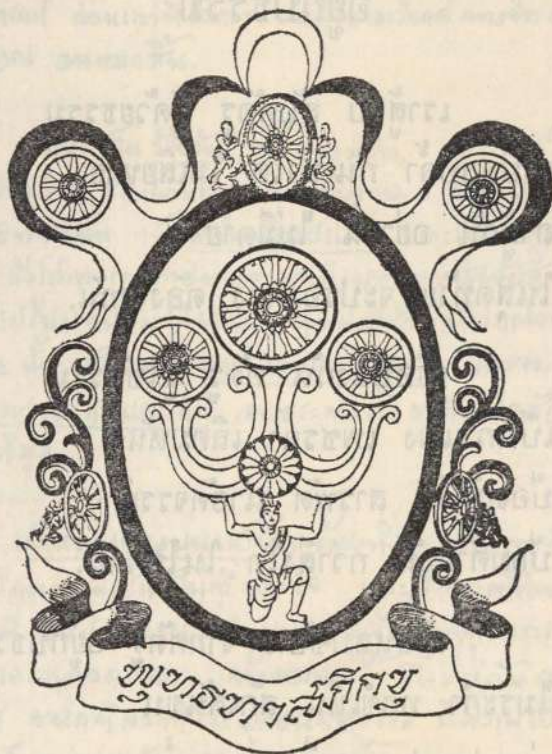
จักรธรรมะมาลัย	จะหมั่นท้าวทั้งราชตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพทธทรงประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้ลวลูสุเดรัจฉาน ฯ
จะทกขทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศท้าวทั้งราชตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

กระแสน้ำแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๓๑]

ศรัทธาบริจาค
 ของผู้มาเยี่ยมสวนโมกข์แต่ละปี
 พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒,๕๐๐ เล่ม

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๐

(สงวนลิขสิทธิ์)

อยู่กับธรรม

เราสู้รบ กับศัตรู สู้ด้วยธรรม
จะปลุกปล้ำ กันเท่าใด ไม่เสียหาย
ถ้าสู้กัน อย่างนี้ ไม่มีตาย
ในสุดท้าย จะปรองดอง ต้องใจกัน.

เมื่อป้องกัน ศัตรู รู้ใช้ธรรม
เป็นกำแพง เพชรล้ำ เลิศมหันต์
ป้องกันได้ สารพัด นำอัจฉริยะ
บ้อมค่ายมั่น กว่าสิ่งใด ในโลกคน.

เมื่อหลบซ่อน จากศัตรู อยู่กับธรรม
ไม่ระกำ ทุกข์เห็น สักเส้นขน
ช่วยปลุกปลอบ ชื่นชอบ จำกมล
ขอทุกคน จงมีธรรม ประจำกายฯ

พุทธมร อินทชัย

คำปรารภ

การวัดค่าของน้ำหนักของวัตถุตามหลักของทฤษฎีของนิวตัน ซึ่งโดย
 แห่ง ก็โดยของเหลวที่บรรจุในภาชนะที่วัดความยาวของวัตถุ-
 ประสงค์ ส่วนนี้เองที่โลกเรา และมีความสำคัญอย่างยิ่งใน
 การศึกษาของคณิตศาสตร์.

ที่มา: เป็น ประวัติของน้ำหนัก ของชวรัตน์, แต่เขาสนใจ
 กับเพียงประวัติของน้ำหนักที่วัดค่า สำหรับปริมาณของ. ชวรัตน์เขา
 ศึกษาน้ำหนักนั้น เป็น ชวรัตน์ที่วัดค่าแล้ว และเริ่มความสำคัญ
 ใฝ่ใจว่าทำไมการวัดค่าของน้ำหนักนั้น เพราะเขาได้วัดค่าแล้ว, ชวรัตน์
 นั้น: เขารู้ว่า เขาก็ไม่ได้เลย. ความสำคัญของน้ำหนักที่วัดค่า
 ชวรัตน์ นั้น เป็น ความสำคัญ ของแต่ละคน และเขาก็
ศึกษาแล้ว แก่กันแล้ว. ความรู้ของชวรัตน์ ชวรัตน์
 เป็นที่รู้.

ประวัติของชวรัตน์ ถูกตั้งชื่อไว้แล้ว คือ การที่ชว
 รัตน์ มีความสำคัญเป็นน้ำหนักที่วัดค่า และมีความสำคัญอื่นใน
 ชวรัตน์ เป็นประโยชน์ แก่คนแล้ว ชวรัตน์ อยู่ทุกการวัดค่า
 น้ำ และในเวลา. น้ำหนักชวรัตน์ ชวรัตน์ กับ การ-
 วัดค่า ชวรัตน์ ชวรัตน์ ใช้เวลาชวรัตน์ เขา มีความเป็น
 ชวรัตน์ ชวรัตน์ ชวรัตน์ และ ชวรัตน์.

ชวรัตน์ ของเขา ชวรัตน์ เป็นที่รู้จัก-ชื่อสั้นๆ-ชวรัตน์-
 กาลเวลาที่ ชวรัตน์ การวัดค่า ชวรัตน์ แม้ชวรัตน์ก็อาจเสียชื่อ
 ชวรัตน์; ชวรัตน์ ชวรัตน์ ชวรัตน์ ชวรัตน์ ชวรัตน์

พระเศียรพระสร้อย นาคทองร้อยขนมประไพเพศ คีรีลีลาม; จะตั้ง
รักผู้ใด มี ๑๖๖ เป็นเพ็ชรเกิด-แก่-เจิม-ตาย; จะตั้ง ๑๖
กล่อมขาน กล่อมขาน ขย-แยบยลต่อตบตาตบตา ตบตา
นมา; จะตั้งสามารถยัดคับ ตบตาตบตา ตบตาตบตา หรือ
กาลีเสส แลจะพิทักษ์ตบตาตบตา ตบตาตบตา ตบตาตบตา
ด้วย โห้ว ๑๐๐ โด; จะตั้ง มอ้ง เห็นชัด ตบตาตบตา
ชื่อว่า ทบทำทบทำ ในเข่งที่ของทบทำทบทำ ทบทำทบทำ
พร้อม นั้นคือ ทบทำทบทำทบทำ แลจะเมื่อบุญกุศลอันสูง
สุด ในตบทำทบทำ; แลจะตั้งเจ้าตั้ง ตบตาตบตา
แต่ครั้ง ของสิ่งนี้ เรียกว่า "โศภโศภโศภ" คือเท
- ตบตา- มหาร- มีทั้งนี้ ถึงกับเป็น สิบเท่า ขนนี้ที่ ๑๖
แห่งนี้อยู่ในมืออัน ล้วน มีมีอันแล้วมคตาป.

ครั้งใดที่ฉัน ก็จะเป็นพดโลกทั้งทั้งโลกนี้ทั้งดงาม
ด้วยสิ้นทั้งทบ ทำแล้วเป็นปิตามรดกที่สมบูรณ์ แลเมื่อบุญกุศล
บริบูรณ์ สามารถเจริญ พินิจอันมนุษย์นี้ ที่อยู่อย่างอื่นไป.

ข้อความนี้ กล่าวถึงนมาสำหรับปิตามรดก ครมา-
๑๐๐ โดยตรง, แต่ทั้งหากเมื่อยพลัดไปก็ถึง ยี่สิบ
ดีที่อันได้ทั้งแล้ว ของของอันอันของความประเสริฐ ให้
ผู้หนึ่งได้ประเสริฐความสวัสดี ในทบทำทบทำ- ทบทำทบทำ
ของ ของน ได้ทั้ง ลูกหลาน ผู้ซึ่งมีได้ทั้งที่ ตั้งการ ลง
ทุกทุกคนเกิด ลักเป็นบุญกุศล อันใหญ่ นลด้วยโดยแท้.

บุญนอม อิมพาท

เมื่อกษพการาม โธม,
๑๓ พย. ๒๕

กระแสแห่งชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต. ต่อไปตามเดิม, แต่มีหัวข้อเฉพาะสำหรับการบรรยายในวันนี้ว่า **กระแสแห่งชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก** ขอให้ท่านตั้งใจฟัง ให้สำเร็จประโยชน์.

บรรยาย เสาร์ที่ ๑๔ ก.พ. ๓๐ ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต ครั้งที่ ๔

ปรารภเหตุแห่งการบรรยาย.

การบรรยายนี้เกิดขึ้น เพราะรู้สึกว่เรามีกันแต่
 ธรรมะที่ไม่เกี่ยวกับชีวิต มีแต่ธรรมะที่อยู่ในหนังสือ
 บ้าง อยู่ในเสียง ที่ใช้พูดจากันบ้าง ; แม้ว่าจะมาอยู่ที่ปาก
 มันก็อยู่แค่ปาก ไม่มีที่จิตใจ ไม่มีที่เนื้อที่ตัว เลยไม่ได้รับ
 ประโยชน์จากธรรมะนั้น. ชื่อนั้นว่าเป็นสิ่งที่เสียหายอย่าง
 ยิ่งแก่พุทธบริษัท, พุทธบริษัทไม่มีธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัว มี
 อยู่แต่ที่ปาก มีอยู่แต่ที่ในคู่หนังสือ, หรือมากไปกว่านั้น ก็มี
 อยู่ที่การเถียงกันเล่นก็มี, เถียงกันจริงก็มี, ทะเลาะวิวาทเพราะ
 ธรรมะที่เถียงกันนั้นก็มี, อย่างนี้เป็น การเสียหายเป็นอันตรายเป็น
 ค่ายซ้ำไป.

ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ไม่ได้มีความ
 ประสงค์อย่างนั้น มีความประสงค์เพื่อให้เกิดการปฏิบัติ
 เพื่อดับทุกข์ให้ได้, ธรรมะคือสิ่งที่ต้องรู้ต้องปฏิบัติ แล้ว
 ก็ต้องดับทุกข์ได้ หมายความว่ามันช่วยให้รอด ช่วยให้รอด
 จากปัญหา ทั้งทางกายและทั้งทางจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ประสงค์ในทางจิต เพราะว่าปัญหาในทางกายนั้นมันไม่ลึกกลับ
 อะไร แล้วก็รู้ๆกันอยู่ สอนๆกันอยู่มีอยู่ทั่วไป, ส่วน

ทางจิต^๕ยัง^๗เป็นของลึกลับอยู่ เป็นของละเอียดสุขุมลึกซึ้ง
สูงขึ้นไป เลยต้องตกเป็นหน้าที่ของบุคคลในระดับพระพุทธร-
เจ้า จึงจะสามารถค้นพบ รู้แล้วนำมาสั่งสอน ด้วยหวังว่า
มนุษย์เราจะพ้นจากความบีบคั้นของปัญหาเหล่านั้น ซึ่งเป็น
ความทุกข์โดยตรง เป็นความทุกข์โดยอ้อม เป็นความสับสน
อลหม่านอยู่ในโลกนี้. ^๕นี้เรียกว่าปัญหา โดยส่วนบุคคล
ก็ยังไม่ได้พบกับสันติสุข, ^๗ที่เป็นสังคมก็ยังไม่ได้พบกับ
สันติภาพ, ด้วยหวังว่าบุคคลจะมีสันติสุข สังคมจะมีสันติภาพ
เราจึงมาสนใจในเรื่องธรรมะ.

การบรรยายชุดนี้ มุ่งหมายจะให้สามารถนำเอา
ธรรมะมาใช้กับชีวิต จะเรียกว่าพัฒนาชีวิตให้สูงขึ้นไปได้
หรือจะเรียกว่าเอามาแก้ปัญหิต่าง ๆ นานา ที่มีอยู่ในตัวชีวิต
นั้นก็ไ้ แปลว่าให้มันมีที่ชีวิตจิตใจ ให้มันมีประโยชน์แก่
ชีวิตจิตใจ มันก็จะเป็นผลดี เป็นผลได้ที่ดี คือ ความเป็น
มนุษย์^๕น่าพอใจ เป็นความสงบเย็น เป็นความสุข มีชีวิต
เย็น. ขอให้ท่านทั้งหลาย มีความมุ่งหมายตั้งไว้ในลักษณะ
อย่าง^๕นี้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ด้วย.

ความหมายของ “ชีวิต”

ที่นี้จะได้พูดถึงอีกทีว่า สิ่งทีเรียกว่า ชีวิต ชีวิตนี้คืออะไรกันแน่? ข้อนี้มันตอบได้มากมายกว้างขวางแล้วแต่จะเล็งกันในสาขาไหน ในวิชาการด้านไหน; แต่จะพูดโดยสรุปในหลักของธรรมะ ก็พอจะพูดได้ว่า มีอยู่สัก ๓ ทางความหมาย :

ชีวิตในทางวัตถุ ที่เป็นวัตถุธาตุที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต มันก็ได้แก่ความสด ความที่ยังสดอยู่ ของวัตถุที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต; ว่าอย่างวิทยาศาสตร์ว่า ร่างกายประกอบอยู่ด้วยเซลล์เล็ก ๆ แต่ละเซลล์ ๆ หรือแต่ละทวมีย่อยอยู่ในเปลือก เป็นของสด, เป็นชีวิตแต่ละตัว ๆ ไม้รู้ว่ากล้าน ๆ ตัว ทุกตัวยังสด ยังมีชีวิต มันก็เป็นชีวิตส่วนวัตถุ. วัตถุซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ เป็นส่วน ๆ เป็นอวัยวะหนึ่ง ๆ แล้วรวมกันทุก ๆ อวัยวะ ก็เป็นร่างกายคน, ยังมีความสดอยู่ในเซลล์นั้น ๆ จึงทำหน้าที่ได้ ประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะต่าง ๆ แล้วแต่อวัยวะก็ทำหน้าที่ได้ ส่วนร่างกายมีชีวิตอย่างนี้ ซึ่งมันต้องจัดการกันไปแบบหนึ่ง ตามหลักของร่างกาย.

หรือไปมีค่าในทางฝ่ายตรงกันข้าม คือฝ่ายโทษ ฝ่ายทุกข์ ฝ่าย
 ผิด ไม่มีชีวิตในลักษณะที่เป็นคุณธรรมฝ่ายถูกต้อง คือฝ่าย
 ที่เป็นประโยชน์ ฝ่ายที่พึงประสงค์ ฝ่ายที่ควรจะพอใจ ควร
 จะต้องการ, เพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขนั่นเอง. แล้วคุณ
 ให้ดีจะเห็นว่า ชีวิตในทางคุณธรรม นี้แหละ ที่มัน ทำให้
 ชีวิตทางวัตถุหรือทางจิตมีค่าขึ้นมาได้; ถ้าชีวิตทางวัตถุ
 ทางจิตไม่ได้ประกอบอยู่ด้วยคุณธรรม มันก็ไม่มีค่าไม่มีความ
 หมายอะไร; ดังนั้นชีวิตที่สามจึงสำคัญมาก ที่จะต้องสนใจจะ
 ต้องรู้จัก จะต้องจัดการให้ดีๆ ให้เกิดมีคุณค่าขึ้นมาแก่ชีวิต.

ทั้งหมตทั้งสามความหมาย ทั้งทางร่างกาย ทั้งทาง
 จิตใจ และทั้งทางคุณธรรมที่มีอยู่ในกลุ่มนี้ เรียกว่า ถ้าหมต
 คุณค่า หมตคุณธรรมแล้ว ชีวิตทั้งหมตก็ไร้ความหมาย
 คือไม่มีประโยชน์อะไร : ร่างกายก็ไม่มีประโยชน์, จิตใจ
 ก็ไม่มีประโยชน์, ชีวิตทั้งหมตทั้งกลุ่มก็ไม่มีประโยชน์, จึง
 ต้องสนใจในแง่ของคุณธรรม ชีวิตในความหมายแห่งคุณธรรม
 นั่นเอง. หมตคุณธรรมแล้วก็เรียกได้ว่าเหมือนกับตายแล้ว,
 เหมือนกับตายแล้ว แม้ชีวิตทางร่างกายทางจิตใจยังอยู่ แต่
 มันไม่มีคุณธรรมใดๆเลย ก็ถือว่าเท่ากับตายแล้ว, มีชีวิตอยู่

เท่ากับตายแล้ว คือไม่มีประโยชน์อะไรเลย. ขอได้ระมัด
ระวังในเรื่องนี้ หรือว่ามันจะ รอดชีวิตอยู่ แต่มันเต็มไป
ด้วยความทุกข์ มันจะมีประโยชน์อะไร, มันก็ยิ่งจะพูดว่า
ตายเสียยิ่งดีกว่า มีชีวิตอยู่เต็มไปด้วยความทุกข์ทุกประการนี้
ตายเสียยิ่งดีกว่า. ปัญหามันอยู่ที่ว่าจะมีคุณธรรมกันอย่างไร
ให้ชีวิตนี้เป็นที่น่าพอใจ น่าชื่นใจ น่าปรารถนา.

เรารู้จักชีวิตโดยพื้นฐานกันอย่างนี้ แล้วก็จะได้ศึกษา
กันต่อไป เพื่อจะทำให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะทำให้มัน
มีคุณค่าเต็มตามความหมาย; เป็นมนุษย์ก็ขอให้เต็มแห่ง
ความเป็นมนุษย์, แม้เป็นสัตว์ไตร่จนาจาน ก็ขอให้มันเต็มตาม
ความหมายของมัน แม้จะมีชีวิตอย่างต้นไม้ต้นไม้เหล่านี้ ก็
ขอให้มันมีชีวิตเต็มตามคุณค่าของมัน จึงต้องศึกษา.

ชีวิตนี้มีกระแสที่ไหลไป.

อยากจะให้หัวข้อในตอนหน้าว่า สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตนั้น
มีกระแสที่ไหลไป ไหลไป จะเปรียบเทียบกับเหมือนกับว่า
เรายืนดูในที่สูง ก็เห็นน้ำในแม่น้ำไหลไป ไหลไปในลำน้ำ
ไหลไป ๆ มีอะไรไปอย่างไร, ยืนดูแล้วก็เห็นกระแสที่มันไหล

ไปนั้น. ถ้าตามดูไปได้ตลอดเวลาตลอดกระแส ก็จะมีความรู้
 มีความเข้าใจ กระทั่งว่าสิ่งนั้น ไปถึงทะเลหรือไม้, กระทั่งว่า
 มันไปจมเสียกลางทาง หรือกระทั่งว่า มัน ไปติดอยู่ที่ใดที่
หนึ่ง เนาสุดท้ายที่ตรงนั้น, หรือว่ามีใครลากเอาท่อนไม้ท่อน
 นั้นในกระแสน้ำนั้นชนบกเสีย ไม่มีโอกาสที่จะไปตามกระแส.
 ชีวิตนี้ มันก็มีการไหลในทำนองเดียวกัน เป็นกระแสแห่ง
 การปรุงแต่งตามส่วนของมัน ๆ; ที่เป็นส่วนวัตถุ หรือ
 ร่างกาย มันก็มีกระแสไหลไปตามแบบของวัตถุ ก่อตัว
 ขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยอย่างไร, ปรุงแต่งขึ้นมาอย่างไร,
 งอกงามขึ้นมาอย่างไร, เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร, กระแสแห่ง
 ความเปลี่ยนแปลงก็เหมือนกับกระแสแห่งการไหล นี้เป็น
เรื่องราววัตถุที่มีกระแส.

ที่^๕มองดู ในทางจิต มันก็มีการปรุงแต่งอีกนั้น
 แลละ, มีอะไรถึงกันเข้า เกิดความรู้สึกทางจิต แล้วก็ ปรุง
 กันต่อไป ให้ไหลไปตามเรื่อง : อายตนะภายใน กับ ภายใน
นอกถึงกันเข้า ก็เกิดวิญญาน เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดคันหา
 เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ และ เกิดทุกข์, ก็เรียกว่าเป็น
 การปรุงแต่ง เป็นการเปลี่ยนแปลง, มีกระแสของการ

เข้มข้น ๆ เป็นตัวกู—ของกู ที่เข้มข้น เป็นภพขึ้นมา, เป็นชาติขึ้นมา ชาติแห่งตัวกูที่เต็มที หรืออุปาทานที่แก่จัด จนคลอตออกมา เป็นตัวกูสำหรับจะวนเวียนภายนอก, ตัวกูที่แสนจะโง่เขลา อย่างนี้ มันก็ทำอะไรไปตามความโง่เขลา นั้น ๆ มันก็ไปเอานั่นเอานี้เข้ามาเป็นของกู จนเกิดเรื่อง เกิดราว เป็นความยุ่งยากลำบาก ทนทุกข์ทรมานเอาอะไร ๆ ของธรรมชาติมาเป็นของตัวกู เช่น เอาความเกิด แก่ เจ็บ ตายของธรรมชาติ มาเป็น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของกู, แล้ว มันก็ได้ความทุกข์เองแหละ ได้ความทุกข์เอง อย่างสาสมกันทีเดียว, สาสมกับความโง่ ที่ไปเอาธรรมชาติมาเป็นของกู ในลักษณะที่เหมือนกับว่าแย่งชิงเอามา ปล้นเอามา หลอกหลวงเอามา. ^{๕๕}นี่คือกระแสแห่งชีวิตตามธรรมดา ที่มีอยู่ในคนเรา แต่ละวัน ๆ แต่ละเดือน แต่ละปี ตลอดชีวิต มันก็ ได้รับความทุกข์.

เห็นทุกข์มากเข้าหัวหด.

ที่นี้ถ้าเผชิญมันได้รับความทุกข์มากเข้า ๆ มันก็ฉลาด ได้ด้วยตนเอง สังเกตเห็นว่า เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็ควบคุม

ไว้ได้ ก็หยุดเสียไม่ให้เป็นอย่างนั้นคือ ให้มีวิชา วิชา
 ความรู้ที่ถูกต้องมา แล้วก็ ^๕ไม่โง่ไม่หลง ^๕ว่าเป็นอย่างนั้น,
 มีความรู้มากเข้าๆก็เป็นผู้วิเศษได้ด้วยตนเอง ด้วย
 ตนเอง แต่ลักษณะอย่างนั้นมันน้อยนักน้อยหนา มันน้อยนัก
 น้อยหนา.

รู้ด้วยตนเองอย่างนี้ ^๕ดับทุกข์ของตนเองอย่าง
 ก็เรียกว่าปัจเจกพุทธะ ถ้ารู้แค่นี้พอที่จะสอนผู้อื่น,
 ถ้ารู้มาก ถึงที่สุดจนสามารถสอนผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ก็
 เรียกว่าสัมมาสัมพุทธะ เหมือนกับพระพุทธเจ้าที่เรานับถือ
 กันอยู่ นี้เรียกว่ามันน้อยนักที่จะเป็นเช่นนั้น. คนธรรมดา
 สามัญปุถุชนทั้งหลาย มันไม่อาจจะเป็นอย่างนั้นได้ด้วยตนเอง
 มันต้องได้ยินได้ฟังจากท่านที่ตรัสรู้แล้วอย่างนั้นมาสอน
 ให้ มาสอนให้; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ยังไม่เป็นได้ทุกคน; แม้
 พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น สอนแล้ว ก็จำนวนหนึ่งเท่านั้น
 ที่รู้ที่เข้าใจ ที่ประพฤติตาม ปฏิบัติดับทุกข์ได้ มีสัตว์อีก
 เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถจะรู้ได้.

ในฝ่ายที่จะรู้ได้นั้น ต้องได้ยินได้ฟังธรรม
 เหล่านั้น, ได้นั่งใกล้พระอริยเจ้าผู้ปฏิบัติสำเร็จแล้ว ในความ

เป็นอย่างนั้น ได้รับคำสั่งสอนจากท่านเหล่านั้น^{๕๕} นั้นชนตอน
หนึ่ง คือได้ฟัง ครั้นได้ฟังแล้วก็เอามาฝึกมานึก มาใคร่ครวญ
มาทำในใจ มาสังเกตอย่างยิ่ง อย่างลึกซึ้ง อย่างถูกต้อง อย่าง
ครบถ้วน ก็เข้าใจๆ ก็เห็นแจ้งว่ามันจะดับทุกข์ได้โดย
วิธีการอย่างนั้น, แล้วก็ปฏิบัติตาม ก็ปฏิบัติตาม ก็
สามารถที่จะได้รับผลอย่างเดียวกัน กับที่พระอรหันต์
ทั้งหลายท่านได้รับ นั่นมันก็รอดตัว. นี่เรียกว่ามันเป็นมา
อย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ในกระแสแห่งการปรุงแต่งอย่างนี้;
แม้อย่างนั้นมัน ก็ยังมีน้อย ส่วนมากยังไม่เข้าใจ เพราะ
เหตุไร? เพราะว่าเหตุปัจจัยที่จะตั้งไปทางตรงกันข้ามมัน
มีมากเหลือเกิน.

อุปสรรคในทางไหลสู่ความดับทุกข์.

ในโลกนี้มันก็มีสิ่งที่มาดึงดูดให้พอใจ ให้หลงไหล
ให้รักใคร่ มันมีมากเหลือเกิน, แล้วยิ่งสมัยนี้ด้วยแล้วมันยิ่ง
มีมาก ยิ่งมีมากกว่าสมัยโบราณ เพราะว่าบังเอิญมันเป็นยุค
เป็นสมัย ที่มนุษย์มีความก้าวหน้าแต่ในเรื่องทางวัตถุ
อย่างนี้ มันเป็นยุคที่มนุษย์ก้าวหน้าทางวัตถุอย่างยิ่ง ก็ทำ

ให้โลกนี้นิยมกันแต่เรื่องอย่างนี้ อย่างยิ่ง, มันก็ยิ่ง เป็น
อุปสรรคแก่การที่จะไหลไปในทางดับทุกข์; แต่มัน
ง่ายในการที่จะไหลย้อนมาในทางที่จะเพิ่มความทุกข์ เพิ่ม
ปัญหาเพิ่มความทุกข์ เรียกว่ามันถูกกันหรือว่าปิดทำนบ ไม่
ให้ไหลไปทางหนึ่งให้ไหลไปอีกทางหนึ่ง ซึ่งมาสู่ความยุ่งยาก.
นี้เรียกว่า ความเจริญด้วย ฉะนั้นจึงดูความเจริญให้ดีๆ มัน
เป็นการไหลไปสู่ความทุกข์ก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความ
เจริญที่ควบคุมไม่ได้, ความก้าวหน้าความเจริญที่เรา
ควบคุมไม่ได้ ที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ ที่เราคนเดียวก็ควบคุม
ไม่ได้มันก็ไหลมาอย่างนี้, มัน ก็ไหลมาสู่ความยุ่งยากลำบาก
เป็นทุกข์ธรรมดา ยิ่งขึ้น; นี้เรียกว่า ชีวิตมันไหล ไหล
ง่ายเหมือนกับน้ำแล้วแต่ว่ามันจะถูกแวกล้อมอย่างไร, ปรุง
แต่งอย่างไร, ปิดกั้นอย่างไร บังคับกันอย่างไร. ในที่นี้ก็
ต้องการจะให้สังเกตเห็นว่า ชีวิตมันเป็นของไหลอย่างนี้ แล้ว
มันก็ไหลไป ตามเหตุตามปัจจัยเหล่านั้น, เมื่อไม่รู้ก็ไหล
ไปตามไปอย่างหลับหูหลับตาไปจบลงด้วยความทุกข์
ชนิดที่น่าสงสาร เช่นการฆ่าตัวตายเป็นต้น.

นี่เรามาศึกษากันในข้อนี้ ว่ามันมีการไหลอย่างไร, ด้วยเหตุอะไร, จัดการเสียให้ถูกต้อง ให้ประกอบด้วยคุณธรรม ที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์, เพื่อจะดับทุกข์ให้มันมากขึ้น ๆ นี้เรียกว่า มันไหลไปในทางที่ถูกต้อง คือจะเรียกว่าสูงขึ้นก็ได้, ต่ำขึ้นก็ได้ จนกว่าจะถึงที่สุด หยุดการไหล ไม่มีการไหล มันก็เรียกว่าจบ. มิฉะนั้นมันจะต้องไหลอยู่เรื่อยไป มันจะต้องไหลอยู่เรื่อยไป แล้วก็ไหลอย่างชนิดที่น่าสงสาร กลับไปกลับมา, กลับไปกลับมา มันมีวิชาเข้ามาปนอยู่ในกระแสแห่งการไหล แล้วมันก็ได้มีปัญญา. ถ้ามีวิชาเข้ามาปนอยู่ในกระแสแห่งการไหล มันจะค่อย ๆ หมดปัญญา; แต่ที่นี้จะเอาวิชามาจากไหน มันจะมีโชคคิบังเอิญได้พบวิชา ได้รับวิชาโดยสะดวกโดยง่ายหรือหาไม่. เดียวนี้มันนำหัวที่ว่า ธรรมะหรือพระพุทธศาสนา^{นี้}ก็เผยแผ่กันอย่างยิ่งแล้ว แต่ทำไมไม่ประสบผลตามที่ควรจะได้ ก็ว่ามันไม่ได้วิชา^{นี้}ขึ้นมามากเท่าที่เขายพยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างที่เรา^{ก็}พยายามกระทำกันอยู่, นี่เพราะไม่รู้จักทำให้ธรรม-วิชาน^{ั้น}เกิดขึ้นหรือมาเกี่ยวข้อง.

ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุแห่งปัญหา.

ขอให้สนใจในเรื่องที่จะทำให้วิชาเกิดขึ้นจริง ๆ และให้วิชานั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจของเราจริง ๆ, ให้มันเป็นชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยวิชาหรือธรรม. ฉะนั้นก็ขอให้สนใจกันที่ตรงนี้แหละ ว่าทำอย่างไรให้ชีวิตนั้นมันเพิ่มวิชาความรู้ที่ถูกต้อง แล้วก็เพิ่มธรรมะ, เพิ่มธรรมะแล้ว ความทุกข์ก็จะลดลงไปจนหมดสิ้น, มีการปฏิบัติธรรมะที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำทุกวันทุกคืนทั้งเดือนทั้งปี. สังเกตได้ง่าย ๆ ว่าตัวการ ที่มันเลวร้ายที่สุดคืออวิชา, อวิชา—ความรู้ไม่ถูกต้อง โง่หลงไปว่าเป็นตัวตน, ตัวตนหรือของตน ตัวกูหรือของกู ตัวฉันหรือของฉันแล้วแต่ ถ้ามันได้ไหลมาในลักษณะที่เกิดตัวกู—ของกู ตัวฉันของฉัน แล้วก็ยุ่งยากที่สุด ยุ่งยากที่สุดเลย.

ในกระแสแห่งอทิปปัจจยตา ที่เคยพูดมาากันมากมายหลายครั้งแล้วนั้น ถ้ายังจำได้กันอยู่ ก็จะสังเกตได้จากหลักเกณฑ์อันนั้น ว่าอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน

ใน ถึงกันเข้า เกิดวิญญาณ ๓ ประการทำงานถึงกันอยู่
 เรียกว่าผัสสะ, มีความโง่ผัสสะนั้นก็ป็นอวิชชาผัสสะ
 ก็เกิดเวทนาโง่ ก็เกิดตัณหา คือความอยากที่โง่ เกิดอุปาทาน
 ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนเป็นของตนกันขึ้นมาที่ตรงนี้. ในตัว
 แคน แคนอันในที่แข็งกล้า ที่จะเป็นตัวไหลอย่างรุนแรง
 ไหลอย่างอันตราย มีตัวตนมีของตน, ความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้น
 แล้วมันก็ไหลเชี่ยว แล้วมันก็ให้เกิดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอันตราย
 มากที่สุด คือความเห็นแก่ตน, ความรู้สึกที่ว่าตัวตน เกิด
 ความรู้สึกที่ว่าของตน แล้วก็เกิดความรู้สึกที่เห็นแก่ตน. พอมี
 ความเห็นแก่ตนแล้วกระแสนี้ก็จะไหลเชี่ยวจัด ชีวจัด
 เหมือนกับว่าไปดูแม่น้ำลำธารตรงไหนที่มันไหลเชี่ยวจัด จน
 อันตราย เรียกว่าเขตอันตราย มันเชี่ยวจัดอย่างนั้น ถ้า
 กระแสแห่งจิตมันไหลมาถึงขนาดที่ว่า เห็นแก่ตน
 เห็นแก่ตน แล้วก็อันตราย.

ช่วยกำหนดจดจำไว้ดี ๆ ว่าความเห็นแก่ตน, ความ
 เห็นแก่ตนนั้น มันมาจากความโง่ที่มีตัวตนมีของตน
 แล้วเราก็มักช่วยกันทุกคน แต่ไม่รู้จัก, แล้วมันก็เกิดผลขึ้นมา
 ตามสมควรที่มันมีอยู่อย่างไร. อันนี้พอจะสังเกตได้ ว่ามัน

เป็นทุกข์ยากลำบากเจ็บปวดทรมานอะไรขึ้นมา แล้วก็ทำให้ตี
ไถ่นั้นภายใต้ไถ่นั้น มีเหตุปัจจัย คือมันมีความเห็นแก่ตน.

มีความเห็นแก่ตนแล้วก็มีของหนักกดทับจิตใจ
คือความเห็นแก่ตน นั้นแหละ มันหวังอย่างนี้ มันจะเอา
อย่างโน้น, มันเป็นภาระของชีวิต เรียกว่าภาระหนักของ
ชีวิตขึ้นมา ในการที่จะบริหารตนหรือของคนที่ตี ในการที่
จะขยายออกไปก็ตี ในการที่จะรักษาไว้ก็ตี ในการที่จะใช้จะ
จ่ายออกไปก็ตี มันก็เป็นทุกข์อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ไม่ต้อง
มีใครเข้ามาเกี่ยวข้อง. ข้อนี้สำคัญมาก ขอให้รู้จักความ
เห็นแก่ตน ที่โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับใคร เห็นแก่ตนอยู่
คนเดียว ก็เป็นทุกข์เหลือประมาณ, นอนไม่หลับเป็น
โรคประสาทหรืออะไรต่างๆ เพราะความเห็นแก่ตนนี้มัน
บีบคั้นเอา เป็นบ้าไปก็มี มาตัวตายไปก็มี. นี้เรียกว่า
เบียดเบียนตน เบียดเบียนตนซึ่งพึ่งยาก ซึ่งไม่ค่อยจะมีใคร
เชื่อ ว่าใครมันจะไปเบียดเบียนตนทำไม และอย่างไร ก็คือ
คนโง่ นั้นแหละ จะเบียดเบียนตน เบียดเบียนตน แล้ว
มันก็ยัง ไม่รู้จักว่าตนเบียดเบียนตน, ตนที่มันไม่เคยจะมี
มันก็สร้างให้มีขึ้นมาด้วยความโง่. ครันตนนี้เกิดขึ้นมา

แล้ว มันก็กัดตน นั้นแหละ, กัดตัวมันเองนั้นแหละ แล้วก็เป็นทุกข์อยู่ที่จิตใจที่มีตัวตน เพราะจิตใจมันไปมีตัวตนเข้า ถ้าจิตใจไม่มีตัวตนชนิดนี้ มันก็ไม่ถูกขบถูกกัดอะไร.

สังเกตดูให้ดีกว่า ความเห็นแก่ตนนั้นเล่าร้ายที่สุด แม้อยู่คนเดียวก็กัดตน นั้นแหละ; หนักอยู่ที่ตนนั้นแหละ, เผาผลนตนนั้นแหละ เสียบแทงตนนั้นแหละ หุ้มห่อครอบงำอะไรทุกอย่างทุกประการ. ที่ว่ามันเป็นทุกข์อยู่ตามลำพังตน เพราะความเห็นแก่ตน หนักนากล้นที่สุดแล้ว, แล้วก็จมอยู่ในกองทุกข์ แล้วมันก็จะจมลง หลงชอบตัวตนของตนอะไรยิ่ง ๆ ขึ้นไป ยากที่จะหลุดออกมาได้.

นี่ อีกทางหนึ่ง เมื่อมันไปเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ๆ หรือเรื่องราวมันทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น มันก็ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน; กิเลสเกิด การเบียดเบียนกันทุกชนิด ไม่ว่าชนิดไหน มาจากความเห็นแก่ตนทั้งนั้น. ส่วนบุคคลก็อย่างนั้น, ส่วนสังคมก็อย่างนั้น, หรือโลกทั้งโลกก็อย่างนั้นแหละ. ที่มันจะเบียดเบียนกันทั้งโลกก็เพราะความเห็นแก่ตน เต็มวันมันก็มี การเบียดเบียนกันทั้งโลกให้เห็น ๆ

กันอยู่; ยังไม่เบียดเบียนกันด้วยสงครามร้อน คือยิงกัน
ฆ่าฟันกันโดยตรง มันก็เบียดเบียนกันด้วยสงครามเย็น
คือพยายามที่จะให้ได้เปรียบ ให้ชนะในทางเศรษฐกิจในทาง
การเมืองในทางอะไรต่างๆ เพื่อจะเอาชนะผู้อื่น. ผู้หนึ่งจะ
ลำบากยากเข็ญ อย่างไรไม่ต้องรับผิดชอบ ไม่รู้, ฉะนั้นจะเอา
ทำเดียว จะครองโลกทำเดียว เหมาะๆ ก็เกิดสงครามร้อน
สงครามยิงกันเสียทีหนึ่ง, ยุติสงครามร้อนก็มีสงครามเย็น
อยู่ตลอดเวลา อยู่ตลอดกาล. ทั้งโลกเดือดร้อนอย่างยิ่ง
อยู่ เพราะความเห็นแก่ตนของคนที่อยู่ในโลก, ทั้งโลก
จึงเดือดร้อน จนกว่าจะกำจัดความเห็นแก่ตนนี้เสียได้.

ที่นี้ หมู่คณะย่อมๆ ลงมา เป็นประเทศเล็กประ-
เทศน้อยเป็นส่วนน้อย มันก็ยังเบียดเบียนกันอยู่ แม้ใน
ประเทศเดียวมีรัฐบาลเดียวมีอะไรเดี๋ยวนี้ มันก็ยังเบียดเบียน
กันอยู่ด้วยความเห็นแก่ตน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลกับ
ฝ่ายค้าน เขาไม่ได้ใช้ธรรมะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อจะตกลง
กัน แต่ต่างฝ่ายต่างมีความต้องการที่จะเอาชนะ ตัวเราฝ่าย
เราจะชนะ จะกว่าอีกฝ่ายหนึ่งให้ลงไป ให้ล้มละลายไปจนได้,
มุ่งหมายอย่างนี้ ไม่ได้มุ่งหมายที่จะสร้างความเจริญความ

สงบสันติสุขสันติภาพอะไร มุ่งหมายแต่จะคว่ำกัน
ระหว่างฝ่ายค้านกับรัฐบาล. ประเทศไหนก็เป็นอย่างนี้;
นั่นมันจึงมีเรื่องยุ่งไม่รู้จักสิ้นสุด.

ฝ่ายทางราษฎร ก็แบ่งเป็นพรรค พรรคการเมือง
พรรคหนึ่งพรรคหนึ่ง ฝ่ายราษฎรก็มุ่งหมายจะต่อสู้ทำลายล้าง
พรรคอื่น เพื่อจะเป็นรัฐบาลเสียเองนี้; ผู้แทนทั้งหลาย
ที่อุตสาหกรรมเลือกๆกันเข้าไป ที่แรกก็พูดว่าจะไปควบคุมรัฐบาล
เขาจะไปช่วยควบคุมรัฐบาลให้ถูกต้อง; พอเขาเข้าไปแล้ว
เขาก็ต้องการจะเป็นรัฐบาลเสียเอง ไม่ใช่ไปควบคุมรัฐบาล
แล้วก็ต้องแย่งกันเป็นรัฐบาล พรรคหนึ่งพรรคหนึ่งพรรคโน้น,
ต้องการจะแย่งเพื่อจะเป็นรัฐบาล แล้วก็ฟัดกันเอง. นี้
สภาพบ้านเมืองมันก็อยู่อย่างนี้. มูลเหตุชนิดเดียว คือ ความ
เห็นแก่ตัว รักตัวเอง รักพรรคของตัวเองยิ่งกว่าประเทศชาติ,
แล้วมันจะอยู่ได้อย่างไร ทั้งหมดนี้มันมีมูลเหตุมาจากสิ่ง
เดียว ตัวเล็กๆ คือ ความเห็นแก่ตัว แต่มันมีพิษร้ายกาจ มี
อันตรายร้ายกาจ ท่วมโลกท่วมจักรวาลเลย. นี้ ความเห็นแก่
ตัว ถ้าเอาลงเสียได้ ทั้งโลกก็มีสันติภาพมีความสงบสุข.

นี่ขอให้มองเห็นว่า ทั่วโลกเลย หรือว่าถ้ามีโลกอื่น
ก็อย่างนี้อีกแหละ, ทั่วโลกก็จะเป็นอย่างนี้. ปัญหาที่มีอยู่ที่
ความเห็นแก่ตัว มาจากความรูสึกว่ามีตัวมีของตัว ซึ่งมา
จากอวิชา - ความไม่รู้อย่างถูกต้อง ซึ่งมันแทรกเข้ามาใน
กระแสแห่งชีวิตของคนธรรมดา ซึ่งไม่รู้อะไร, เรียกว่าเป็น
ปุถุชนคนธรรมดา แปลว่า คนหนา หนา, อะไร หนา คือความ
โง่มันหนา, มีความโง่หนา ก็เรียกว่าคนหนาหรือปุถุชน. พุค
ให้ใกล้ชิดเข้ามาอีกหน่อยในบาลีที่ว่า ใฝ่ผ้าในดวงตาหนา,
มีผ้าในตาหนาเลยมองไม่เห็นตามที่เป็นจริง เห็นผิดๆ ไปตาม
ความมืด. นี่กระแสแห่งชีวิตของปุถุชน มันก็ต้องไหลไป
อย่างนี้, มันไม่มีทางที่จะเป็นอย่างอื่น.

เราเป็นปุถุชนกับเขาด้วยหรือไม่, หรือเป็นมากน้อย
เท่าไร, หรือเห็นแจ่มแจ้งอย่างไร, จะหลีกตัวไปทางไหน;
มันก็เป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่ง ที่จะต้องศึกษาให้เห็นอย่าง
แจ่มแจ้งให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งๆ แจ่มแจ้งไปถึงว่า จะจัด
การกับมันอย่างไร คือจะดำเนินกระแสแห่งชีวิตนี้อย่างไร, จะ
ควบคุมกระแสแห่งชีวิตนี้อย่างไร. นี่คือข้อความที่แสดงให้
เห็นว่า ชีวิตนี้มันมีกระแส คือการไหล จะให้มันไหล

เปะปะๆ ไปตามอวิชา หรือว่าจะให้มีวิชา, ให้มันไหล
 อย่างคืบขึ้น สูงขึ้น จนหยุดไหลจนไม่มีการไหล; ถ้ายังมี
 กิเลสตัณหาอะไรอยู่อย่างนี้ มันช่วยไม่ได้. มันต้องมี
 การไหล, แล้วมันก็ไหลไปด้วยอำนาจอวิชา ปรุงเป็น
 ตัวตนขึ้นมา นั่นแหละ เป็นแกนกลางของตัวไหล ของการ
 ไหล ของผู้ไหล แล้วก็อาละวาดระบาคออกไปถึงผู้อื่น;
 อย่างที่กล่าวมาแล้ว ว่าตามลำพังตัวก็เป็นทุกข์ เป็นของ
 หนัก ชีวิตเป็นของหนัก พอออกไปเกี่ยวข้องกับผู้อื่น
 ก็ยิ่งหนักกับผู้อื่น หนักไปทั้งโลกเลย. ถ้าโลกนี้ประกอบ
 อยู่ด้วยคนโง่ชนิดนี้เต็มทีจริงๆ แล้วมันก็วินาศไปแล้ว นี่มัน
 คงจะมีคนที่ไม่โง่เหลืออยู่บ้าง หรือมันยังไม่ทั้งหมด จึงมี
 อยู่เพียงว่าทนทรمانกันอย่างยิ่ง, ได้รับความกระทบกระ-
 เทือนกันหมดทุกคน เพราะมันมีกระแสแห่งการไหลของ
 โลกนี้ไปตามอวิชา—ความมืด ความไม่รู้ไม่เห็นตามที่ เป็น
 จริง.

การเกิดของกิเลส-อนุสัย-อาสวะ.

ขอพูดซ้ำเรื่องที่เคยพูดมาแล้ว เพราะมันเป็นเรื่อง
 สำคัญ เอมามาพูดกันไว้บ่อยๆ ว่าเพราะมีอวิชาเมื่อสัมผัส,

เมื่อมีการสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันมีวิชา แล้ว
มันก็เป็นสัมผัสด้วยความโง่ เกิดเวทนาโง่ เกิดตัณหาโง่
ตัณหาโง่ ความต้องการที่โง่ ความปรารถนาที่โง่ เรียกว่า
กิเลสฯ กิเลสเป็นราคะ หรือ โลภะ เมื่อมันต้องการ
จะเอา, เป็นโทสะ หรือ โกรธะ เมื่อมันไม่ชอบไม่รัก ไม่ต้อง
การจะเอา, หรือว่าเป็นโมหะ ไม่รู้ว่าจะทำอะไร โง่
บ้านเบียนวนเวียนอยู่ที่นั่น เมื่อมันไม่รู้ว่าจะทำอะไร. นี้
เขากล่าวชัดๆไว้ว่า เมื่อมีความสุขพอใจ มันก็เกิดความสุข
เอาเข้ามา, เมื่อไม่พอใจ ก็เกิดความทุกข์ที่จะผลักออกไปหรือ
ทำลายเสีย, เมื่อยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร มันก็วนเวียนฯ
อยู่ที่นั่น. นี้เคยพูดแล้ว แต่ขอพูดอีก เพราะกลัวว่าจะลืม.

กิเลสมี ๓ ประเภท : เมื่อต้องการอยากได้ ก็
เกิดกิเลสประเภทจะเอา คือ โลภะ ราคะ, เมื่อไม่ชอบไม่
ต้องการ ก็เกิด โทสะ โกรธะ, เมื่อมันยังไม่รู้ว่าจะเป็นอะไร
มันก็วนเวียนบ้านเบียนวนเวียนอยู่โดยรอบ จนกว่าจะออกไปว่าเป็น
อย่างไร กระทั่งมัน ไม่รู้ว่าจะชอบหรือไม่ชอบ ก็ตามเถอะ
มันก็เป็นอันตราย มันไม่รู้ มันก็ยังรักษาความชอบหรือความ
ไม่ชอบนั้นไว้อยู่ที่นั่นแหละ, วนเวียนอยู่ที่นั่นแหละ.

นี่ โลกะ โทสะ โมหะ พอมัน ได้เกิดทีหนึ่งแล้ว มันก็ฝังรอยลึกลงไป ในสันดานของจิตใจ, ฝังรอยลึกที่จะเป็น อย่างนั้นอีก เช่นเมื่อเกิดโลก เกิดรัก เกิดพอใจเข้าทีหนึ่ง มันก็ฝังรอยที่จะเป็นอย่างนั้นไว้รอยหนึ่ง. เมื่อมันไม่ชอบ มันโกรธ จะตี จะฆ่า อะไร โทสะ โกรธ ครึ่งหนึ่งแล้ว มันก็ ฝังรอยที่จะเป็นอย่างนั้นไว้ในสันดานรอยหนึ่ง, หรือเมื่อมัน ไม่รู้ว่า จะทำอะไร โง่ๆ เป็นโมหะ ก็ฝังรอยที่จะโง่นั้นอย่าง นั้นไว้รอยหนึ่ง, ทุกครั้งที่มันเกิดกิเลส ไม่ว่าจะเกิดกิเลสตัวไหน.

รอยที่มันฝังไว้นั้นแหละ คือสิ่งที่เราเรียกกัน ว่าอนุสัย, อนุสัย—ความเคยชินแห่งกิเลส อันนี้เก็บไว้ เรื่อย เก็บไว้เรื่อย เราก็กเกิดโลกะ รากะได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้น, เราก็กเกิดโทสะหรือโกรธได้ง่ายขึ้นเร็วขึ้น, ก็เกิดโมหะได้ง่าย ขึ้นหรือเร็วขึ้น, เป็นเรื่องของอนุสัย ความเคยชินแห่งกิเลส. และเมื่อมันง่าย ๆ ๆ ที่จะออกมา มันมากเข้า เพราะมันมาก มันง่ายที่จะออกมา เหมือนน้ำใส่เต็มตุ่ม มีรูรั่วนิดเดียวก็ ออกมาได้โดยง่าย ออกมามาก ไหลออกมานี้, เรียกว่ามัน พร้อมที่จะไหลออกมา แล้วมันก็ไหลออกมาจริง ๆ เมื่อมี เหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ ครั้งหลัง ๆ ก็ไหลออกมา เรียกว่า อาสวะ.

ช่วยจำ ๓ คำนี้ไว้ดี ๆ ว่ากิเลสเกิดขึ้น แล้วก็สร้างอนุสัยไว้ในสันดาน, พออนุสัยมากพอพร้อมที่จะไหลออกมา เรียกว่า อาสวะ; กิเลส อนุสัย อาสวะ : มีกิเลสทำให้เกิดอนุสัย ความเคยชินแห่งกิเลส, มีความเคยชินแห่งกิเลสแล้วมันก็จะ มีการไหลกลับ ออกมาแห่งกิเลส. กิเลสมี ๓ อาการอย่างนี้, เป็นกิเลสที่แรก, แล้วก็สร้างความเคยชินแห่งกิเลสสะสมเอาไว้, แล้วก็ไหลออกมาแห่งกิเลส กิเลสที่ทำที่แรก. กิเลสที่ทำสะสมความเคยชินไว้ ให้กิเลสพร้อมที่จะไหลออกมา, แล้วได้ไหลออกมาจริง ๆ จะเรียกด้วยคำว่า กิเลส ๆ มันก็ง่ายดี คือ กิเลส แล้วก็เคยชินแห่งกิเลส แล้วก็ไหลออกมาแห่งกิเลส, สามอย่างนี้เรารู้จักมันให้ดี ๆ. ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า กิเลส แล้วก็ อนุสัย แล้วก็ อาสวะ. กิเลสคือกิเลส, อนุสัยคือความเคยชินแห่งกิเลส อาสวะ คือการไหลออกมาแห่งกิเลส; คุ้น ๆ ใจได้เถอะว่า นี่ต้นเหตุแห่งกระแส หรือว่าการบังคับให้กระแสมันไหลอยู่เรื่อย ตลอดถึงเป็นตัวกระแสด้วย เป็นหมดทุกอย่างเลย ที่เป็นการไหลแห่งกิเลสของชีวิตทุกชนิด เป็นการไหลแห่งกิเลส.

แต่ถ้าเรามีสติปัญญา มีความรู้เพิ่มขึ้นๆ เราก็
 ป้องกันไม่ให้นันเกิดกิเลสที่แรก, ไม่เกิดกิเลสก็ไม่เพิ่ม
 อนุสัย, เมื่อไม่เพิ่มอนุสัย กิเลสที่จะไหลออกมามันก็
 ไม่ค่อยจะมี หรือมันไม่มี. หรือถ้ามีสติป้องกันไม่ให้เกิด
 กิเลส ก็ไม่เกิดอนุสัย หรือถ้ามีอนุสัยก็มีสติป้องกันไม่ให้
 ไหลออกมา ไม่ให้ไหลออกมาง่ายๆ คือไม่มีกิเลสออกมาง่ายๆ
 นั้นเอง. มันเป็นเรื่องธรรมคาสามัญแท้ๆ ของคนธรรมคา
 ในโลก ที่จะต้องรู้จักกิเลส, แล้วก็รู้จักป้องกันกระแสแห่ง
 กิเลส, ไม่สร้างความเคยชินแห่งกิเลส แล้วก็สามารถที่จะ
 ป้องกันกิเลสไม่ให้ไหลออกมา, แล้วก็ทำให้ไม่เกิดกิเลส
 บังคับกิเลสไว้ได้เรื่อยๆ มันก็ลดอนุสัยลงไปเอง ลดอนุสัย
 ลงไปเอง. ถ้าเรามีกิเลสเรื่อยๆ มันก็เพิ่มอนุสัยสะสมกิเลส;
 ถ้าเราลดกิเลสเสียได้ มันก็ลดอนุสัย, อนุสัยข้างในมันจะ
 ลดลงๆ คือความเคยชินแห่งกิเลสจะลดลงๆ มันก็ไม่ค่อยจะ
 ไหลออกมา เป็นการควบคุมมาถึงอาสวะด้วย.

นี้ รากเหง้าหรือว่าตัวการตัวร้าย ของมันก็อยู่ที่อันนี้ :
 กิเลส, ความเคยชินแห่งกิเลส, การไหลกลับออกมา
 แห่งกิเลส, นี่เป็นตัวการ เป็นตัวเรื้องรังของกิเลสซึ่งทำให้มัน

มีการไหลแห่งกิเลส ซึ่งก็เป็นการไหลของชีวิตนั่นเอง. ถ้าถามว่า *ทำไมชีวิตจึงไหลได้?* เพราะมีกิเลสเป็นเครื่องบังคับ, เป็นเหตุบังคับให้มันไหล มันทำให้มีการปรุงแต่งอย่างร้ายแรงอย่างรุนแรง แล้วก็มี การเคลื่อน มีการไหล มีการเปลี่ยนแปลง ปัญหามันก็เกิดขึ้น.

ต้องใช้สติปัญญา ตัดกระแสของกิเลส.

สิ่งที่จะป้องกันกระแส ควบคุมกระแส ตัดกระแส นั่นก็คือ สติปัญญา; สติจะป้องกันไม่ให้เกิดกระแส ไม่ให้มีการไหลแห่งกระแส, หรือ จะจัดการให้มันหยุดก็ด้วยปัญญา จะตัดกระแสเสียด้วยปัญญา ซึ่งสตินำเอามาใช้; มีอยู่ แต่ปัญญา ไม่มีสตินำเอามาใช้ มันก็ไม่สะกดกั้นกระแส ไม่ปิดกั้นกระแส. เราจึงต้องมีทั้งสติมีทั้งปัญญา; สติต้องไปเอาปัญญามาทันที ในการปิดกั้นกระแส หรือในการตัดกระแส หรือการทำให้กระแสหมุนกลับ เปลี่ยนกระแสไป, คือ ปิดเข้ามาตั้งครั้ง แล้วไหลมาๆ จนจะเป็นความทุกข์อยู่แล้ว, มีสติระลึกได้ เอาปัญญามาเปลี่ยนกระแสไหลไปฝ่ายที่ดับๆ ลงไป ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

นี้เรียกว่ากระแสที่ไหลมา มันไหลไปจนถึงที่สุดก็ได้ เป็น
 ทุกข์กันโดยสมบูรณ์; กระแสเกิดขึ้นมาได้ ไหลมาครั้งเดียว
 สติปัญญาเกิดขึ้นก็เปลี่ยนกระแสให้หมุนไปทางถูกต้อง แล้ว
 มันก็ดับ ๆ ๆ ถ้าดีที่สุด ก็บ่งกันไม่ให้เกิดกระแสชนิดนี้
 ไม่ให้เกิดกระแสแห่งอวิชา คือกระแสผิด พอเริ่มกระแส
 ก็ให้มัน เป็นวิชาเสียเลย ให้มันมาด้วย สติ ปัญญา ด้วย
 วิชาเรื่อย ๆ มา มันจะมีแต่กระแสแห่งการดับ ๆ ๆ ๆ มันก็
 ไม่เกิดทุกข์; ถ้าไม่มีกระแสแห่งวิชาหรือสติปัญญา มันก็
 ไหลไป เกิด ๆ ๆ ๆ ๆ ต่อกันไปเรื่อยจนเกิดทุกข์.

นี่เราสมัครทำให้เป็นกระแสดับ, จัดการให้เป็น
 กระแสดับ, ต้องการให้เป็นกระแสดับ คือกระแสแห่งสติ
 ปัญญา แล้วชีวิตนี้มันก็จะไหลไปในลักษณะที่ดับ ๆ ๆ ดับทุกข์.
 พูดอีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่า ตื่น ๆ ๆ จนกระทั่งมันไม่ไหล
 มันหยุดไหล.

ในที่สุดตัวตน ความรู้สึกที่ตัวตน อันเป็นมายา
 ที่ไม่มีตัวจริง เป็นตัวที่จะต้องจัดการกับมัน; มิฉะนั้น
 มันจะเกิดขึ้น ๆ แล้วมันจะไหล ๆ ๆ ไปแต่ในลักษณะที่จะให้
 เป็นทุกข์ ๆ ๆ.

ในการไหลแห่งตัวคนนั้น ตัวตนมันก็เป็นของ
 หนัก อยู่ในตัวมันเองแล้ว เป็นความทุกข์ : ภารา ทเว
 ปญฺจกฺขนฺธา — ชั้นที่ ๕ เป็นของหนักเนื้อ, ไม่มีอะไรมัน
 ก็หนักอยู่ในตัวเอง เพราะแบกของหนัก อย่างที่เคยพูดว่า
 แบกก้อนหินมันก็หนัก, แบกเพชรพลอยมันก็หนัก, ถ้าแบก
 แล้วมันก็หนัก, ถ้ามีตัวตนแล้วมันก็หนักและเป็นทุกข์. ที่นี้
 ถ้าตัวตนนั้น มันไปกระทบใครเข้าอีก มันก็เป็นทุกข์
 กันต่อๆ ไปอีก, แล้วมันก็อาละวาดเป็นตัวตนระดับโลก
 เห็นแก่ตนระดับโลก มันก็เป็นทุกข์ไปทั้งโลก.

พยายามมีสติ สัมปชัญญะ ควบคุมตัวตนที่เกิด
 มาจากอวิชชา ในขณะแห่งอุปาทาน. ท่องจำอิทัป-
 ปัจจยตาให้ดี : อวิชชา—สังขาร—วิญญาณ—นามรูป สหาย-
 ตนะ—ผัสสะ—เวทนา—ตัณหา—อุปาทาน ; นั้นแหละ ตัวตน
 อยู่ที่ตรงนั้น ถ้าไปถึงตรงนั้นแล้วมันต้องเป็นทุกข์
 แหละ ช่วยไม่ได้. ถ้าเป็นเพียงเวทนา ก็รู้สึกตัวเสีย,
 หรือ เป็นตัณหา พออยากหยุดเสีย อย่าให้มีตัวกู ผู้อยาก
 ก็ไม่มีอุปาทาน, นี้แหละกระแสมันจะหยุดอยู่ที่ตรงนั้น แล้ว

มันจะคับ มันไม่ไหล ไม่เป็นกระแสแห่งตัวตน กลายเป็น
วิชา, ไม่มีตัวตนมันก็ไม่ไหล ถ้ามีตัวตนมันก็ยังไหล.

ถ้าเกิดความเห็นแก่ตน มันก็มีเรื่องใหญ่อย่างที่ว่า
แล้ว ควบคุมความรู้สึกว่าตัวกู - ของกูให้ได้, มันแสดง
บทบาทซับซ้อนหลายชั้นนัก ยิ่งยากลำบากหลายชั้นตอนนัก.
ขอให้รู้จักกันไว้ให้ดี ๆ มีสติควบคุมกระแสไม่ให้พุ่งแต่ง
เป็นตัวตน, ก็ต้องหยุดฤทธิ์เดชของตัวตน ให้เปลี่ยน
เป็นกระแสที่ถูกต้อง ของสติปัญญา; อย่างนั้นมันก็ไป
จบลงด้วยความคับทุกข์ หรือไม่ต้องเป็นทุกข์.

เอาละ! เขาเป็นว่า ชีวิตนี้มีกระแส คือการไหล
ไปดูให้เห็นมันไหลเขียวไปเหมือนกับน้ำในแม่น้ำ, ดูให้เห็น
กระแส แล้วก็มีความรู้สึกกลัวขึ้นมาแหละ กลัวความทุกข์
ขึ้นมา ก็พยายามที่จะจัดการให้มันถูกกับเรื่องกับราว. เมื่อ
รู้สึกกลัวไหลอยู่ในกระแส ไหลอยู่ในกระแส ไหลอยู่ในกระแส
ก็แก้ล้ำมัน, เรียกว่าแก้ล้ำมัน โดยจัดให้กระแสทั้งหมด
หรือทุกชั้นตอน กลายเป็นการศึกษาเสีย คือกระแสมีอยู่
อย่างไรให้แสดงความจริงออกมา ว่ามันเป็นอย่างไร เป็น

อย่างไร, กระแส^๓กระแสอะไร เกิดมาจากอะไร ไหลมาด้วยเหตุอะไร จัดให้เป็นการศึกษาเสียในกระแสแห่งชีวิตนั้นแหละ แล้วมันก็จะได้ปัญญาเพิ่มขึ้น ๆ ในกระแสแห่งชีวิตนั่นเอง.

ฟังดูแล้วมันก็ไม่อาจจะเป็นไปได้ก็ได้ : แต่ถ้ามันมีความพยายาม มีความรู้ มีความเป็นพุทธบริษัทที่เพียงพอแล้วมันทำได้. ให้กระแสชีวิตที่ไหลไปนั้นเป็นการศึกษาเสียเห็นนั่นเห็นนี่เห็นทุกซอกอย่างถูกต้อง ๆ; เป็นการศึกษา เรื่องกิลเลส เรื่องซันท์ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องธรรมชาติ เรื่องอะไรก็ตาม ที่มันปรุงแต่งอยู่ในกระแสแห่งชีวิตที่ไหลไปเป็นการศึกษาเสียตลอดเวลา, จัดให้การไหลเป็นการศึกษาเสียเลย แล้วก็เพิ่มปัญญาความรู้, ความรู้เพิ่มขึ้นมา แล้วมันก็เชี่ยวชาญในการมีสติ ในการใช้สติปิดกั้นกระแส ทำลายกระแส แล้วสตินี้ก็คล่องแคล่วว่องไวในการที่จะนำเอาปัญญาที่มีอยู่มาใช้เผชิญหน้ากับกระแส.

อย่าลืมนะว่า บอกกันหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ถ้าไม่มีสติแล้ว ปัญญามันเป็นหมัน เหมือนกับปัญญามันนอนอยู่ในคู่พระไตรปิฎกไม่ได้ออกมา; ถ้ามีสติ สติมันก็ไปเอา

ปัญญา มา เอามาอย่างเร็ว สายฟ้าแลบเลย, เอามาทันเวลา
 เลย, เอามาเผชิญหน้ากับปัญหา ในที่นี้เอามาจัดการกับ
 กระแสเพื่อจะเปลี่ยนกระแสเสีย หรือเพื่อจะหยุดกระแสอัน
 เสีย.. สร้างกระแสอันใหม่ที่ตรงกันข้าม ให้ชีวิตกลายเป็น
 การฝึกฝนให้มีสติเพิ่มขึ้น ๆ ๆ, มีสติรวดเร็วขึ้น ไม่ให้โง่
 งุ่มง่ามเหมือนแต่ก่อน มันก็จะสามารถควบคุมกิเลสได้.
 ในที่สุดก็กล่าวได้ว่า ชีวิตหรือกระแสชีวิตนั้นมันก็ไหลไป
 ทางที่ถูกต้อง ไหลไปในทางสว่างใสแจ่มแจ้งขึ้นมา เรียกว่า
 มันไหลไปในทางสูง ไม่ไหลไปในทางต่ำ, เมื่อสูง ๆ ขึ้นไป
 มันก็จะถึงที่สุดจุดหนึ่งเลย คือไหลไม่ได้ หยุดไหล หหมด
 กำลังไหล เป็นพระนิพพานกันอยู่ที่นี่, ไม่ไหลไปด้วย
 อำนาจของกิเลสอีกต่อไป.

เรื่องของชีวิตมีความจริงในเบื้องหลังเช่นนี้และอย่าง
 นี้ จึงพยายามบอกว่า กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก
 รู้จักให้ดี ๆ, แล้วจัดการให้กระแสแห่งชีวิตนี้เป็น
 การศึกษาความจริง เป็นการพอกพูนปัญญา, เป็นการฝึกฝนสติ
 ที่จะเอาปัญญามาใช้ให้ทันทั่วทั้งที่เมื่อเกิดกระแสแห่งชีวิต
 ไหล ในกรณีใดในกรณีหนึ่ง ควบคุมมันให้ได้, ควบคุม

ชีวิตได้ก็คือควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้, ควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้ก็คือควบคุมกระแสแห่งความทุกข์ได้, ควบคุมกระแสแห่งความทุกข์ได้ ก็คือควบคุมความทุกข์ได้ นั่นเอง, ความทุกข์มันก็ไม่เกิด.

เอาละเป็นอันว่า เราได้พูดถึงถึงเรื่องกระแสแห่งชีวิต พอให้เห็นเค้าเงื่อนสำหรับจะได้ไปมอง, มองด้วยตนเอง, มองต่อไปจนเห็นชัดเจน ว่าชีวิตมีกระแสคือความไหลอย่างไร เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาจนรู้จัก รู้จักจนควบคุมมันได้ แล้วไม่ต้องสงสัย. ชีวิตนี้ก็จะประสบสิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตจะควรได้ ควรจะได้, โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความสันสุกแห่งกระแส เป็นนิพพาน.

การบรรยายก็สมควรแก่เวลาแล้ว ในเรื่องกระแสแห่งชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก หวังว่าท่านผู้ฟังทั้งหลายจะได้รู้จักยิ่งขึ้น ๆ ก่อนแต่ตาย ให้รู้จักเสียให้เพียงพอ. ให้ควบคุมแต่ในทางที่ไหลไปอย่างถูกต้อง ดึขึ้น สูงขึ้น จนสันสุกแห่งการไหลด้วยกัน จงทุก ๆ ท่านทุก ๆ คนเทอญ.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยาย เบ็ด
 โอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคนสาธยาย
 เป็นการส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลายให้เข้มแข็ง ให้ก้าวหน้า
 ยิ่งๆ ขึ้นไป ในการที่จะดับทุกข์ของตนๆ ในกาลบัดนี้.

๑. ความหมายของพระพุทธศาสนา	๑
๒. ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา	๑
๓. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๔. ศาสนาพุทธในต่างประเทศ	๑
๕. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๖. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๗. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๘. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๙. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑
๑๐. ศาสนาพุทธในประเทศไทย	๑

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัดที่	คำผิด	แก้เป็น
๓	๖	โลน	โลก
๒๙	๔	ไม่ถึง	ไปถึง

การที่จะหาความหมายของคำศัพท์ในภาษาไทยนั้น
โดยทั่วไปแล้วจะต้องดูที่บริบทของคำนั้นก่อน
จึงจะสามารถหาความหมายที่ถูกต้องได้
การที่จะหาความหมายของคำศัพท์ในภาษาไทยนั้น
โดยทั่วไปแล้วจะต้องดูที่บริบทของคำนั้นก่อน

คำศัพท์

พจนานุกรม	คำศัพท์	คำศัพท์	คำศัพท์
พจนานุกรม	คำศัพท์	คำศัพท์	คำศัพท์
พจนานุกรม	คำศัพท์	คำศัพท์	คำศัพท์

รายชื่อหนังสือ ชุด หนูน้อย

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณค่ากลอน	๔
๒.	การศึกษาคืออะไร ?	๑
๓.	การงานคืออะไร ?	๑
๔.	ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ?	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ	๑
๗.	ปวราณา และธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑
๘.	ชาติในปัจจุบันสมปบาท	๑
๙.	ทางออกที่ ๓ แห่งยุคปัจจุบัน	๑
๑๐.	การบวชคืออะไร ?	๑
๑๑.	ศาสนาคืออะไร ?	๑
๑๒.	ตัวตนคืออะไร ?	๑
๑๓.	อานาปานสติภาวนา	๑
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา ทั้งชนคัมภีร์และไม่มีตัวตน	๑
๑๕.	คุณพระไม่ตาย	๑
๑๖.	คุณพระไม่ตาย และเกิดมาทำไม ?	๑
๑๗.	ความรักดี	๑
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑
๑๙.	ครู คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑
๒๐.	การทำวัตรตามแบบโบราณ	๑
๒๑.	ประมวลปรมัตถธรรมที่คนธรรมดาควรทราบ	๑
๒๒.	โลกอื่น	๑
๒๓.	ความเกิดแห่งทุกข์และความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑
๒๔.	นิวรรณ์	๒
๒๕.	วันครุ	๑
๒๖.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม	๑
๒๗.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลังกระทำ ก็มีสวรรค์ อยู่ ณ ที่นั่นเอง. เมื่อไม่รู้จักตัวเอง ก็ไม่รู้ว่าคุณ ควรจะมีหน้าที่อะไร	๑
๒๘.	ความเป็นพระอรหันต์	๑
๒๙.	ธรรมะคุ้มครองโลก	๑
๓๐.	คุณของชีวิตกับเส้นชีวิตของคุณ	๑
๓๑.	กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่จะต้องรู้จัก	๑

กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก :-

- ความหมายของชีวิตหมายถึง : ทางวัตถุธาตุ, จิต, และคุณธรรม.
- ชีวิตเป็นกระแสที่ไหลไปเรื่อย :-
 - ไปทางทุกข์ ก็เกิดทุกข์, เห็นทุกข์เข้าก็หาวิธีดับ.
 - แต่อุปสรรคในทางไหลสู่ความดับทุกข์คือทางวัตถุมีมาก.
- ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาต่าง ๆ
- ถ้ายังมีกิเลสตัณหาอยู่ ก็ไหลไปทางอวิชา, หยุดไหลไม่ได้.
- มีอวิชาอยู่ ก็มีการเกิดของกิเลส อนุสัย อาสวะ วนซ้ำกันไป.
- ต้องใช้สติ ปัญญา ให้ทันท่วงที จึงจะตัดกระแสของกิเลสได้.
- ชีวิตนี้ควรจะประสบสิ่งที่ดีที่สุดแห่งกระแส เป็นนิพพาน.